

До разової спеціалізованої вченої ради ДФ 2024-04

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
61024, м. Харків, вул. Григорія Сковороди, 77; (057) 757-72-93*

*Радутного Олександра Едуардовича
к.ю.н., доцента, доцента кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

РЕЦЕНЗІЯ

**на дисертацію Федорова Олега Володимировича
«ІНФОРМАЦІЙНІ МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ»
подану на здобуття ступеня
доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»
(м. Харків, 2024 р.)**

Оцінка актуальності обраної теми.

Актуальність теми дослідження обумовлюється низкою причин, але не виключно нижченаведеними, зокрема:

1. Цифрова трансформація та кіберзлочинність: з розвитком інформаційних технологій правопорушники використовують вдосконалене програмне та апаратне забезпечення, цифрові платформи, Інтернет та Великі Дані для вчинення значної кількості правопорушень, які умовно можливо поділити на традиційні та нові, від кібершахрайства до онлайн-екстремізму. Порівняно з традиційними методами, інформаційні методики дослідження дозволяють виявляти, систематизувати та аналізувати такі суспільно небезпечні дії у цифровому просторі.

2. Масове збільшення обсягів даних: з кожним роком обсяги цифрових даних зростають в експоненційній прогресії, що вимагає від судової системи, правоохоронних органів, парламентаріїв, науковців та всіх інших зацікавлених осіб

володіння сучасними інструментами для ефективного аналізу та обробки цих даних з метою виявлення та запобігання вчиненню кримінальних правопорушень.

3. Збільшення складності суспільно небезпечної поведінки: з кожним роком форми кримінально-караної поведінки стають більш складними та глобальними. Вони можуть включати елементи кіберзлочинності, фінансові маніпуляції через міжнародні фінансові системи та інші аспекти. Інформаційні методики дослідження дозволяють розкривати такі складні схеми та встановлювати зв'язки між різними елементами.

4. Потреба у вдосконаленні правоохоронних та судових практик: з розвитком нових технологій та методів дослідження злочинності виникає необхідність постійного оновлення та вдосконалення процедур правоохоронних органів і судової практики всіх ланок. Інформаційні методики дослідження дозволяють вдосконалити ефективність розслідувань та забезпечити більш точні результати.

Не менш актуальним це стає в умовах відкритої збройної російської агресії, яка супроводжується жахливими злочинами проти миру, безпеки людства, цивільної та критичної інфраструктури, екології, життя і здоров'я, статевої свободи та недоторканості тощо, а так само, в галузі інформаційних відносин.

Саме через наведені обставини вбачається актуальним дисертаційне дослідження Федорова О.В за темою «Інформаційні методики дослідження злочинності». Зміст роботи, висновки і рекомендації свідчать про відповідність дисертації вищезазначеним запитам сьогодення. Вона є одним з перших у вітчизняній кримінології комплексним дослідженням за окресленою проблематикою.

Оцінка наукової обґрунтованості положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Викладені в роботі наукові положення та висновки є аргументованими та переконливими. Вони ґрунтуються на опрацюванні значного обсягу наукових, нормативних та інформаційних джерел (348 найменувань за списком).

Суттєвою є й емпірична база дослідження, якою є статистичні звіти про діяльність Національної академії правових наук України за період з 1998 р.; ре-

зультати інтерв'ю 2 експертів – фахівців у сфері застосування інформаційних методик дослідження злочинності; статутні та програмні документи Національної академії правових наук України; модель науки кримінології у нотації IDEF0; ресурс ChatGPT; «аналітичні інструменти» дослідження злочинності RICAS; DeepStateUA, Neuro-Identigraf, Clearview AI, SafetySmart, Maltego, IBM i2 Analyst's Notebook, CommandCentral, Palantir Gotham, SmartCOP, ePOOLICE.

Достовірність, повноту та об'єктивність отриманих результатів забезпечено використанням комплексу загальнонаукових та спеціальних методів. Зокрема, дисертантом застосовувалися:

діалектичний (філософський) метод – задля формулювання понять і визначень, тлумачення наукових термінів і приписів законодавства, інтерпретації статистичних даних у підрозділах 1.1, 1.2, 2.1, 3.3, 3.4, 3.5;

системно-структурний метод – під час узагальнення історичного досвіду розуміння злочинності та вітчизняної доктрини кримінального права у підрозділах 1.2, 1.2.;

методика системного аналізу – задля дослідження системи науки кримінології з метою визначення функціоналу інформаційних методик дослідження злочинності у підрозділах 2.1., 2.2., 2.3. та інших;

метод інтерв'ю – при встановленні практики використання інформаційних методик дослідження злочинності у правоохоронній діяльності (висвітлено у підрозділах 3.1., 3.2. та ін.);

метод моделювання – для моделювання системи науки кримінології у нотації IDEF0, про що йдеться у підрозділі 2.3.;

метод вивчення документів – задля вивчення статутних та програмних документів (висвітлено у підрозділі 2.1, 3.1);

порівняльно-правовий метод – при узагальненні історії нормотворчості щодо регулювання наукової діяльності в Україні (результати розкрито у підрозділі 2.1);

метод експерименту – для дослідження застосунку з технологією «штучного інтелекту» ChatGPT-4 (висвітлено у підрозділі 3.3.) тощо.

Таким чином, вбачаються підстави стверджувати наступне: наукові положення і висновки, сформульовані у дисертації, належним чином обґрунтовані та є достовірними.

Використання означених методів демонструє належний рівень оволодіння здобувачем методологією наукових пошуків.

Оцінка новизни представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень та рівня виконання поставленого наукового завдання. Дисертація Федорова О.В. є комплексним дослідженням із заявленої тематики. За результатом ознайомлення з роботою можна окреслити декілька найбільш вагомих аспектів її наукової новизни.

Зокрема, у дисертаційному дослідженні уперше:

– визначено функціонал інформаційних методик дослідження злочинності як об'єктоспрямованих варіантів алгоритмічного поєднання інформаційних методів виявлення, опису, аналізу та прогнозу криміногенних явищ;

– обґрунтовано пропозиції щодо використання інформаційних методик дослідження злочинності у аналітичній діяльності правоохоронців під час оперативного, тактичного та стратегічного аналізу криміногенної ситуації;

– обґрунтовано пропозиції щодо вирішення проблеми латентності об'єкта кримінологічних досліджень, проблеми недостатньої інформативності кримінологічних даних, проблеми достовірності кримінологічних прогнозів з використанням інформаційних методик дослідження злочинності;

– запропоновано алгоритм системного аналізу кримінології задля визначення її системних проблем та моделювання; окреслено мету кримінології (нові знання про предмет цієї науки), функції (методи та методики кримінологічних досліджень), призначення (встановлення кримінологічних знань (інформації), опис явищ її предмета, пояснення отриманої інформації та інформаційний прогноз щодо стану досліджуваних об'єктів), кордони (межі знань щодо предмета цієї науки), координаційні та субкоординаційні зв'язки у діяльності кримінологічних науково-дослідних установ; адаптивну та адаптуючу активність системи кримінологічної науки;

– створено змістовну пізнавальну модель науки кримінології у нотації IDEF0 із програмним забезпеченням Online Diagram Software draw.io.;

– визначено класифікаційні характеристики кримінології, встановлено, що це штучна, соціальна, відкрита, нелінійна, складна, багатofункціональна, імовірна, стільникова, дискретна, поведінкова цілеспрямована «добре організована» макросистема, що перебуває на стадії кризи;

За результатами дисертаційного дослідження удосконалено:

– теорію методології кримінологічної науки, її функцій та джерел;

– концепцію застосування системного підходу в кримінології щодо визначення елементного складу, системних проблем; вимог до мети цієї науки;

– теорію методів кримінологічних досліджень (вивчення документів, спостереження, опитування (анкетування), інтерв'ю, узагальнюючих показників, табличного та графічних методів), з визначенням щодо них зовнішнього об'єкта, завдання, сховища даних, інформаційних потоків;

– засади вибору інформаційних методик дослідження злочинності з урахуванням сутності охоронюваних соціальних цінностей та пов'язаних із ними кримінальних правопорушень, об'єктів злочинної діяльності, визначених у статтях Особливої частини Кримінального кодексу України;

– теорію показників кримінологічної характеристики злочинності - показника «географія злочинності»; показника «топографія злочинності»; показника «екологія злочинності».

Набули подальшого розвитку:

– знання про історію розвитку теорій злочинності – від догматичних релігійних поглядів античних часів і до сучасних соціальних концепцій злочинної поведінки; щодо цього автором зроблено висновок про взаємозв'язок між науковим обґрунтуванням злочинності та нормативним визначенням кримінально караних дій у різні історичні періоди; встановлено також, що універсальна теорія злочинності на цей час відсутня;

– обґрунтування системного характеру практичної кримінології як поєднання теоретичних напрацювань та практичного їх використання у правоохоронній діяльності;

– прогноз щодо перспективного розвитку кримінології у частині використання інформаційних методик дослідження злочинності та формування окремих напрямків кримінологічних досліджень (натуралістичної кримінології, інституціональної кримінології, регіональної, пенітенціарної, спортивної кримінології та інших);

– обґрунтування системності методів та методик дослідження злочинності, її детермінації та заходів запобігання, особи злочинця та механізму індивідуальної злочинної поведінки;

– інформаційна методика моделювання системних об'єктів кримінологічних досліджень та правоохоронної практики; на прикладі системи кримінології продемонстровано інформаційну методику моделювання у нотації IDEF0 з використанням програмного забезпечення Online Diagram Software draw.io;

– наукове обґрунтування засад вдосконалення профільного законодавства з метою мінімізації небезпеки використання технологій «штучного інтелекту» в правоохоронній діяльності під час застосування інформаційних методик дослідження злочинності; принципами такого вдосконалення запропоновано вважати відповідальність, неупередженість, відстеження, надійність, підпорядкування.

Оцінка практичного значення одержаних результатів дисертаційного дослідження. Отримані висновки та практичні пропозиції, що містяться у дисертації, можуть бути використані у науково-дослідній сфері – для подальших наукових досліджень з використанням інформаційних методик дослідження злочинності, підвищення ефективності кримінологічної науки; у нормотворчості для вдосконалення нормативного регулювання наукової діяльності з використанням інформаційних методик дослідження злочинності та правоохоронної практики; у правозастосовній сфері – для вдосконалення діяльності правоохоронних

органів, забезпечення прав громадян в умовах цифрового суспільства; у навчальному процесі – для підготовки навчально-методичних комплексів, підручників, навчальних посібників з кримінології.

Оцінка змісту дисертації та її оформлення. У дисертації вбачається послідовність змістовного матеріалу відповідно до плану, структура роботи вказує на комплексність та системність опрацювання досліджуваної проблематики.

Структура дисертації є цілком прийнятною для наукового дослідження за заявленою темою. Робота складається з вступу, трьох розділів, що містять 10 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і 8 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 228 сторінок, з них основний текст – 168 сторінок, список використаних джерел (348 найменування) – 42 сторінки.

У вступі обґрунтовується актуальність теми, виокремлюються об'єкт, предмет, мета та завдання дослідження, методологічні основи та емпірична база, обґрунтовується наукова новизна одержаних результатів, їх теоретичне та практичне значення, форми апробації, структура дисертаційної роботи.

У першому розділі розкрито обумовленість дослідження проблеми суспільно небезпечної поведінки, розглянуто генезис теорій злочинності від античних часів до сучасності, підкреслено їх різноманіття, визначено основні кримінологічні теорії злочинності, її причин, запобіжних заходів, досліджено взаємозалежність між розумінням змісту та обсягу явища злочинності та відповідному рівню знань та технологій.

В тому числі, розкрито догматичні та теологічні теорії злочинів, які стверджували фаталістичну визначеність заборонених вчинків. Виокремлено філософські та просвітницькі концепції, обґрунтування яких здійснювалося за результатами спостережень та логічних міркувань. Наведено різноманіття наукових теорій злочинності, серед яких вбачається найбільш ґрунтовним позитивістський підхід. Щодо нього виокремлюється декілька спрямувань: 1) антропологічний напрям; 2) соціологічний напрям; 3) комплексний напрям; 4) психоаналітичний напрям. На прикладах проілюстровано різноманіття теорій злочинності в різні історичні періоди та обумовленість релевантних запобіжних заходів.

У роботі стверджується, що теоретичні напрацювання є чинником формування вітчизняної кримінально-правової доктрини. Підкреслено, що сучасна кримінально-правова доктрина України ґрунтується на визнанні демократичних цінностей української нації. Окреслено, що базові засади їх безпеки закріплені в Конституції України. Сутність злочинних посягань визначено нормами Особливої частини Кримінального кодексу України і має принципове значення для пошуків у кримінології, оскільки так визначається об'єкт кримінологічних досліджень. Зроблено обґрунтований висновок, що розуміння охоронюваних цінностей та складових елементів злочинної діяльності, визначених статтями Кримінального кодексу України, обумовлює вибір інформаційних методик дослідження злочинності.

З огляду на об'єкт і предмет дослідження, надмірну увагу у порівнянні з загальним обсягом роботи, приділено дослідженню питань кримінології як науки та злочинності як явища, яким можливо було відвести менш значну частину дослідження. Мають місце окремі неточності, зокрема, щодо актуального стану формулювань деяких форм суспільно небезпечної поведінки в статтях Особливої частини КК України.

У **другому розділі** дисертації окреслено методологічні засади використання системного підходу в дослідженні кримінології, здійснено системний аналіз кримінологічної науки з визначенням функціоналу інформаційних методик дослідження злочинності. Втім, потребує пояснення або додаткової аргументації надання переваги у дослідженні виключно методикам у порівнянні з відповідними методами.

Дисертантом запропоновано визначення методології як концептуальних засад засобів (методів) пізнання та перетворення дійсності, розроблені в науковий спосіб, розкрито методологічні засади вітчизняних кримінологічних досліджень, обґрунтовано застосування системного підходу в якості методології наукової діяльності, аргументовано розуміння кримінологічної науки як системного об'єкту у системному Світі. Стверджується, що сутність кримінології являє собою дво-

єдину цілісність наукової діяльності (пошуку) та наукового результату, де діяльнісна складова – це процедура отримання нових знань, а результативна складова – це результат наукової діяльності у формі знань (інформації). Практичну кримінологію визначено як поєднання теоретичних напрацювань та практичного їх використання у правоохоронній діяльності.

Виглядає дискусійною пропозиція розглядати та досліджувати злочинність як «погано організовану» систему і моделювати це явище як «чорну скриньку», що може вказувати на певний дисонанс між явищем (кримінально-протиправною поведінкою) та знаннями (автора або людства у цілому) про нього. Неповнота знань про певне явище жодною мірою не вказує на його погану організацію, натомість може слугувати певним індикатором рівня знань про нього.

Має місце неодноразове повернення до предмету і методів науки кримінології, які були розглянуті у попередньому розділі.

У роботі окреслено методологічну сутність системного аналізу, обґрунтовано можливість його застосування щодо сфери кримінології як системного об'єкта системного Світу. Дисертант метою кримінологічної науки стверджує нові знання про її предмет. Предметом кримінологічної науки у роботі визначено: 1) інструментарій кримінологічних досліджень; 2) злочинність; 3) детермінацію злочинності; 4) особу злочинця; 5) механізм індивідуальної злочинної поведінки; 6) запобігання злочинності. Щодо злочинності розкрито погляди сучасних вітчизняних науковців, окреслено проблему її розуміння як системи. Також досліджено сучасні теорії детермінації злочинності і розкрито системний характер цих процесів. Окремо визначено сутність категорії «особа злочинця», окреслено системність цього явища. Наведено розуміння системної сутності механізму індивідуальної злочинної поведінки. Окреслено різноманіття теорій запобігання злочинності, виокремлено системність правоохоронної практики. Стверджується, що розуміння елементів предмета кримінології має принципове значення для використання інформаційних методик дослідження злочинності.

Інформаційні методики досліджень злочинності дисертантом визначено як об'єкт спрямовані варіанти комплексного використання інформаційних методів

виявлення, опису, аналізу та прогнозу криміногенних явищ.

За результатами системного аналізу у роботі розкрито сутність поточних проблем системи кримінологічної науки. Виокремлено їх види: 1) проблема впливу зовнішнього середовища на цю систему; 2) проблема впливу цієї системи на зовнішнє середовище; 3) проблеми внутрішнього стану цієї системи (щодо елементного складу, структури, функцій, процесів і т.ін.).

Проведено історичний, предметний (морфологічний), функціональний та інформаційний аналіз системи кримінологічної науки. В інформаційному аналізі розкрито методи виявлення, опису, пояснення та прогнозу, за якими опрацьовується кримінологічна інформація. Згідно з теорією системного аналізу щодо них розкрито: 1) зовнішні об'єкти; 2) завдання; 3) сховища даних; 4) інформаційні потоки. У роботі досліджено особливості показників злочинності, якими фіксуються кримінологічні дані.

Здійснено класифікацію кримінологічної науки як системи, але це більше стосується попереднього розділу.

Пойменовано засади теорії моделювання як інформаційної методики кримінологічних досліджень взагалі, та злочинності – зокрема, запропоновано модель кримінологічної науки із застосуванням інформаційної методики IDEF0-моделювання та програмного забезпечення Online Diagram Software draw.io. Слушною ж вбачається пропозиція автора розглядати терміни, що застосовуються у кримінології, як вербальні моделі явищ при застосуванні інформаційних методик дослідження злочинності.

У **третьому розділі** дисертації автором здійснено огляд інформаційної складової діяльності суб'єктів запобігання злочинності, під час якої інформація виступає одночасно як елемент координаційних процесів і як ресурс реалізації компетенції правоохоронних органів.

У роботі висвітлено досвід використання інформаційних методик дослідження злочинності в аналітичних інструментах вітчизняної правоохоронної системи. Наведено рівні аналітичної діяльності правоохоронців, де використовуються інформаційні методики дослідження злочинності: 1) оперативний аналіз;

2) тактичний аналіз; 3) стратегічний аналіз.

Дисертантом висвітлено окремі методологічні засади та практику використання штучного інтелекту в інформаційних методиках дослідження та запобігання злочинності. Ним стверджується, що методики дослідження злочинності з використанням штучного інтелекту є дослідницькою функціональною основою так званих «аналітичних інструментів» правоохоронців. «Аналітичним інструментом» розуміється поєднання методики, технічного засобу та програмного продукту, за допомогою яких виконується певна аналітична функція (операція). Автором узагальнено застосування інформаційних методик дослідження злочинності у вітчизняних та закордонних аналітичних інструментах. Окреслено перспективи розробки та використання аналітичних інструментів на базі інформаційних методик вивчення злочинності. При тому вказано на існуючу небезпеку використання технологій штучного інтелекту» у правоохоронній діяльності і запропоновано способи її мінімізації.

У **загальних висновках**, що завершують основний текст дисертаційного дослідження, автор обґрунтовує підсумки проведеної роботи та формулює ключові результати дослідження у формі висновків і пропозицій.

Важливим структурним елементом роботи виступає список використаних наукових, нормативних та правозастовних джерел (328 найменувань), які розміщені в алфавітному порядку.

Робота містить 8 додатків: список публікацій здобувача за темою дисертації (*додаток А*); акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у роботу Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПРН України (*додаток Б*); акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у роботу Харківського районного управління поліції №1 ГУ НП в Харківській області (*додаток В*); результати інтерв'ю експертки Ярьсько Катерини Вікторівни (*додаток Г*); результати інтерв'ю експерта Ющенко Олександра Георгійовича (*додаток Д*); модель системи кримінологічної науки в нотації IDEF0 (*додаток Е*); скріншоти з екрану з відповідями ChatGPT (перший та другий експерименти, додатки Ж та З).

У результаті вивчення дисертації текстових запозичень без посилання на джерело не виявлено.

Дисертація виконана діловою українською мовою. Стиль викладення матеріалу – науковий. Наукові твердження викладені у роботі чітко, послідовно, структуровано з урахуванням ступеня їх новизни. Відтак є можливість усвідомити зміст наукових пропозицій і порівняти їх з раніше висловленими в кримінології з питань, які є предметом даного дослідження.

Дисертаційне дослідження порушує низку важливих питань, зокрема, щодо поняття і різновидів інформаційних методик дослідження злочинності, їх підґрунтя та наукової бази, сфер використання, переваг і недоліків, потенціалу розвитку та вдосконалення тощо, які можуть бути поглиблені у подальших дослідженнях. Робота могла бути значно покращена шляхом використання або критичного аналізу численних наукових доробок рецензента, зокрема, щодо правового статусу штучного інтелекту, небезпек його чорної скриньки та рекурсивного вдосконалення, правової характеристики цифрової людини (вдосконаленої за допомогою новітніх технологій), Метавсесвіту, а так само впливу на науки кримінально-правового циклу феноменів блокчейну, криптовалюти, Всеосяжного Інтернету та Великих Даних, зокрема, впливу кореляцій на встановлення необхідного причинного зв'язку.

Ознайомлення з текстом дисертації Федорова О.В. дає підстави стверджувати про те, що вказана робота становить вклад у науку кримінологію. Позитивно оцінюючи в цілому представлене дослідження та наукові досягнення автора, маємо зауважити, що його окремі положення та висновки мають дискусійний характер та вимагають додаткового обґрунтування під час захисту.

Підсумовуючи сказане, враховуючи ступінь наукової новизни дослідження, обґрунтованість наведених у ньому положень, висновків та рекомендацій, можна стверджувати, що рецензована робота відповідає вимогам до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Відображення наукових положень в опублікованих працях. Результати дослідження відображені в наукових статтях і тезах доповідей на наукових конференціях, і свідчить про достатній рівень їх апробації. Основні результати дослідження знайшли відображення у 13 публікаціях (5 статей у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України; 8 тез доповідей на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях).

Відсутність конфлікту інтересів. Рецензент не має реального чи потенційного конфлікту інтересів щодо здобувача та/або його наукового керівника.

ВИСНОВОК: дисертація Федорова Олега Володимировича «ІНФОРМАЦІЙНІ МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ» є самостійною, комплексною, завершеною працею, що містить нові науково обґрунтовані результати досліджень, які розв'язують конкретне наукове завдання – визначити методологічні засади розробки та застосування інформаційних методик дослідження злочинності; за результатами системного аналізу визначити функціонал інформаційних методик дослідження злочинності у системі кримінології; визначити формати використання інформації у координаційній та аналітичній діяльності правоохоронних органів України; охарактеризувати практику застосування інформаційних методик дослідження злочинності у аналітичних інструментах; визначити перспективи розвитку інформаційних методик дослідження злочинності з урахуванням вдосконалення та потенційної небезпеки технологій штучного інтелекту, враховуючи його чорну скриньку.

Дисертація відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261, вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом МОН України від 12 січня 2017 року № 40, Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення

разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її автор Федоров Олег Володимирович – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Радутний О.Е.

07.05.2024 р.